

تحلیل وضعیت کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی و عوامل موثر در ایجاد شرایط فعلی آن‌ها (مطالعه موردی: شهرک جعفرآباد کرمانشاه)

ندا گلپایگانی

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

غلامرضا میری^۱

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

محمود رضا انوری

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۱۴

چکیده

امروزه یکی از چالش‌های ناپایدار شهری کشور، گونه‌ای شهرنشینی با مشکلات حاد مرسوم با عنوان، اسکان غیررسمی یا حاشیه‌نشینی می‌باشد. از این رو بررسی حاشیه‌نشینی در شهرها با هدف توانمندسازی و ساماندهی همراه با بهسازی می‌تواند اثرات منفی این فضاها را به حداقل برساند. در این راستا هدف پژوهش حاضر، تحلیل وضعیت کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی و عوامل موثر در ایجاد شرایط فعلی آنها در شهرک جعفرآباد کرمانشاه، می‌باشد. رویکرد حاکم بر فضای تحقیق کیفی و کمی و نوع تحقیق کاربردی است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، توصیفی و استنباطی از نرم افزار (SPSS) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، سرپرستان خانوار در شهرک جعفرآباد (۶۸۰۰۰)، خانوار است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر تعیین شد. نتایج وضعیت کالبدی شهرک جعفرآباد نشان داد، اغلب سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد از تراکم بالای جمعیتی برخوردارند. همچنین در اغلب سکونتگاه‌های غیررسمی تعداد خانوار در واحد مسکونی و ساختمانی از میانگین تعداد خانوار در واحدهای مسکونی بخش‌های متعارف و استاندارد شهری، بیشتر است. نتایج بررسی عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد که، در تمامی عوامل مطرح شده، میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد ۳، می‌باشد، که این نشان دهنده میزان تاثیر زیاد این عوامل در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد می‌باشد. همچنین ارتباط معناداری بین عوامل موثر و ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی با سطح معناداری ۰/۰۰۰، وجود دارد. در نهایت به منظور بررسی نقش این عوامل در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی، از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. نتایج نشان داد که، متغیر مستقل با متغیر وابسته (عوامل موثر مدیریتی، ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی)، دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد.

کلمات کلیدی: وضعیت کالبدی، سکونتگاه‌های غیر رسمی، شهرک جعفرآباد، کرمانشاه.

مقدمه

اسکان غیررسمی شکل رایج رشد شهری در اکثر کشورهای در حال توسعه است که غالباً بیشتر به صورت غیررسمی اشغال می‌شود که این امر ناشی از نیاز شدید به مسکن به ویژه از سوی اقشار کم درآمد می‌باشد (Zeihofer & Toponoti, 2008:14)، کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد اعلام کرده، که حدود یک چهارم جمعیت شهری جهان در سکونتگاه‌های غیر رسمی به سر می‌برد (United Nation, 2018: 1). اسکان غیررسمی یکی از پدیده‌های مرکب شهری است که عمدتاً در اثر فرایندهای اقتصادی و اجتماعی در شهرها پدید می‌آید. این پدیده شهری نمود عینی - کالبدی و اجتماعی ویژه‌ای را در شهرهای کشورهای پیشرفته، در حال توسعه و جهان سوم آفریده است (اسکندری نوده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶). اسکان غیر رسمی از جمله مسایلی است که اکثر کشورها زیادی با آن رو به رو می‌باشند، که این مسئله در کشورهای در حال توسعه مشهودتر است و تاثیرات ناخوشایندی را بر چهره و سیمای شهرها وارد نموده که باعث گسترش فقر و افزایش ناامنی، ضعف بهداشت، بروز ناهنجاری‌های اجتماعی افزایش جرم و جنایت و بسیاری از مشکلات دیگر می‌گردد (بگری، ۱۳۹۶: ۱۲). سکونتگاه‌های غیررسمی با تجمع گروه‌های کم درآمد و غالباً دارای مشاغل غیررسمی و شیوهای ناپایدار از زندگی شهری همراهند و فضاهای مناسبی برای بروز آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌روند. در فرآیند ایجاد این فضاها، رشد فزاینده جمعیت شهری از توان سازمان‌های دولتی و غیردولتی جهت ارائه خدمات و تسهیلات، برای این جمعیت پیشی گرفته و برآورده نشدن نیاز مسکن گروه‌های کم درآمد در فضای رسمی و برنامه ریزی شده، اسکان غیررسمی در بسیاری از شهرها، را گسترش داده است (حاجی علی زاده و اکبرپور بناب، ۱۳۹۵: ۷). در واقع روند شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی که دارای نقطه آغازین و همزمان مشترک با انقلاب صنعتی بوده تا به حال ادامه داشته و بر اساس شرایط جغرافیایی و عوامل موثر در شکل‌گیری آنها و ساختارهای نظام حاکم به اشکال متفاوت در کشور-های در حال توسعه و توسعه یافته نمود پیدا کرده و مشکلات خاصی را موجب گردیده است. با گذشت چند دهه تلاش نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، سکونتگاه‌های غیررسمی همچنان یکی از دغدغه‌های اصلی مدیریت شهری به شمار می‌روند (کاوسی و مرادی، ۱۳۹۳: ۱). بنا بر برآورد برنامه اسکان بشر سازمان ملل متحد بیش از ۵۰ درصد ساکنان شهرهای کشورهای کم درآمد و ۲۰ درصد کشورهای با درآمد متوسط در سکونتگاه‌های غیر رسمی زندگی می‌کنند (عابدی و نعمتی، ۱۳۹۵: ۱). رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای جهان در حال توسعه و یافتن راهبردهای موثر به منظور برخورد با این موضوع، به یکی از چالش‌های مهم توسعه شهری در کشورهای مختلف، از جمله ایران، در دهه‌های اخیر تبدیل شده است (آخوندی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۴۷). شکل‌گیری سکونتگاه‌های نامتعارف و غیررسمی در نظام شهرنشینی ایران و بخصوص کلان شهرها ناشی از نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی است که در سطوح ملی و منطقه‌ای و حتی درون مناطق وجود دارد (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۱). شهر کرمانشاه به دلیل سرعت تحولات اقتصادی خود در دهه‌های اخیر، به ویژه دهه ۷۰، عرصه حضور گروه‌های کثیری از جمعیت روستاهای بومی و غیر بومی بوده است که این افراد برای بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی راهی این شهر شده‌اند. در این میان، محله جعفرآباد در اثر مهاجرت دهه پنجاه شمسی و سکنی گزیدن کم درآمدها پی‌ریزی شد در سالهای جنگ به دلیل مهاجران جنگ زده، رشد یافت. عدم برخورداری این بافت‌ها از زیر

ساخت‌های شهری و رشد فزاینده مهاجرین سبب کاهش سطح خدمات در این بخش از شهر کرمانشاه گردید. دو عامل افزایش گروه‌های تهیدست شهری فقدان سیاست و برنامه‌های حداقلی برای تامین مسکن و اسکان گروه‌های کم‌درآمد، سبب نابسامانی‌های کالبدی و غیرکالبدی شده است. این محله با حدوداً دارای ۶۸ هزار نفر جمعیت و مساحتی حدود ۱۵۰ هکتار را دربرمی‌گیرد. این محله در اراضی مرتفع جنوب شرقی کرمانشاه در اراضی کشاورزی خانواده دولت‌شاهی شکل گرفته است. عدم ورود زیرساخت‌های شهری به این بخش (به رغم نزدیکی این بافت‌ها به مرکز شهر کرمانشاه) به دلیل عوامل نامساعد توپوگرافی (پستی بلندی‌ها) و ارتفاع اراضی و عدم توان مالی ساکنان آن بوده است. در اولین طرح جامع شهر کرمانشاه، این اراضی در خارج محدوده قانونی قرار گرفت و بعد از آن ساخت و سازها به صورت غیرمجاز و غیراصولی (به دلیل عدم توان مالی ساکنان) ساخته شد. لذا در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل وضعیت کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی و عوامل موثر در ایجاد شرایط فعلی آنها (مطالعه موردی: شهرک جعفرآباد کرمانشاه) می‌باشد. کرمانشاه می‌باشد. رویکرد حاکم بر فضای تحقیق کیفی و کمی و نوع تحقیق کاربردی است. در این مورد مطالعات جامعی در خصوص شاخص‌های تحقیق در محدوده مورد مطالعه انجام و سپس برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، توصیفی و استنباطی از نرم‌افزار (SPSS)، استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، سرپرستان خانوار در شهرک جعفرآباد (۶۸۰۰۰)، خانوار است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر تعیین شد. روش جمع‌آوری داده‌ها به دو صورت، انجام می‌گیرد. ۱- مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و آرشیوی، که در این قسمت جهت گردآوری اطلاعات در زمینه و ادبیات تحقیق و مبانی نظری، موضوع از منابع فارسی و لاتین کتابخانه‌ای، مقالات، کتاب‌های مورد نیاز و نیز از اینترنت استفاده شده است. بدین صورت که پژوهشگر سعی نموده است با مراجعه به کتابخانه دانشگاه‌ها و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مراکز اطلاع‌رسانی و جستجو در بانک‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی از آخرین دستاوردهای مطالعات و تحقیقات انجام شده در دسترس داخل و خارج از کشور استفاده نماید. ۲- مطالعات میدانی: در این قسمت به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تجزیه و تحلیل از پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه استفاده خواهد شد. کریم‌زاده و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی آسیب‌شناسی اجتماعی حاشیه‌نشینی کلانشهر تبریز با رویکرد توانمندسازی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد اکثر خانواده‌های حاشیه‌نشینی شغل رسمی برای تامین معاش خود ندارند و چون این افراد عموماً فاقد مهارت و تخصص و سرمایه‌گذاری هستند، به مشاغل کاذب و بعضاً مجرمانه مثل دست‌فروشی، کوپن‌فروشی، تکدی‌گری، خرید و فروش مواد مخدر و مشروبات الکلی روی می‌آورند. همچنین نتایج معادلات ساختاری نشان می‌دهد ترک تحصیل به خاطر فقر اقتصادی، سطح سواد پایین و فقدان مراکز فرهنگی، تفریحی مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی حاشیه‌نشینی بوده است. ترکیب این سه عامل آسیب‌های جدی دیگری نظیر اعتیاد، نبود شغل رسمی و اشتغال کاذب را باعث شده است. عاشری و صدراصاداتی (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی توانمندسازی محلات غیررسمی با رویکرد ارتقای امنیت در آن (مورد مطالعه: محله احمدآباد تبریز)، پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توانمندسازی و مشارکت مردمی تاثیر مستقیم و معناداری بر ارتقای امنیت و بهبود وضعیت محله دارد. حیدری و لطفی (۱۳۹۴)، در پژوهشی به ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در محله‌ی اسلام آباد

شهر زنجان، پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که علی‌رغم پایین بودن نرخ رشد جمعیت در این محله (۱/۴ درصد) نسبت به شهر زنجان (۲/۰۲ درصد)، تراکم جمعیت بالا بوده و در نتیجه به کاهش سطح سرانه‌ی مسکونی منجر شده است. همچنین نتایج حاصل از پژوهش حاکی از پایین بودن سطح استاندارد شاخص‌های اجتماعی و کالبدی، به خصوص شاخص مسکن در محله‌ی اسلام آباد نسبت به شهر زنجان می‌باشد. جوانیتا و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی به بررسی شاخص‌های ارزیابی پایداری در شهرک غیر رسمی بوگوتا در آمریکا جنوبی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که ارزیابی پایداری شهرک‌های غیررسمی به توسعه برنامه‌های بهسازی محله کمک می‌کند و با بهبود پایداری محلات غیررسمی، پایداری کلی شهر را افزایش می‌یابد پاتریسیا و مگان (۲۰۲۰)، در پژوهشی به بررسی سکونتگاه‌های غیررسمی در جامعه جهانی جنوب پرداخته است. در این پژوهش روش مرسوم جهانی برای کنترل این جوامع (چارچوب اعتماد اراضی جامعه) و راهکارهای آن پرداخته شده است. هونگ و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی به بررسی تغییرات مکانی محدوده سکونتگاه‌های غیررسمی مغولستان پرداخته‌اند. این پژوهش بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۳ به انجام رسیده است. نتایج نشان داد که پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی در مرحله اولیه در حاشیه شهر و در امتداد جاده‌های اصلی رخ داده است.

مبانی نظری

دیدگاه و نظریات در حوزه حاشیه نشینی

دیدگاه‌های بنیادگرا

الف: نگرش سیستمی

سیستم عبارت است از مجموع اجزای ترکیب دهنده اصلی و روابط بین آنها (هاگت، ۱۹۷۶: ۹۸). افزایش حرکت‌ها و جریان‌های ورودی به سیستم ممکن است به تغییراتی در شکل و وسعت سیستم منجر شود که شهر و گسترش بیقواره و نامنظم آن روشنی از چنین جریانی می‌باشد (شکوئی، ۱۳۷۴: ۱۵۰)، چرا که در نگرش سیستمی مفهوم بسیار مهمی به نام بازخورد وجود دارد که در واقع پویایی یا عدم پویایی سیستم‌ها را می‌توان بدان نسبت داد (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۵۲). اگر ما ناحیه را به عنوان یک سیستم در نظر بگیریم، انواع سکونتگاه‌های شهری، روستایی و عشایری به عنوان زیر سیستم‌های آن عمل می‌کنند و جریان تبادل انرژی، ماده و کالا در این دیدگاه، مهاجرت‌های روستا-شهری است که در چهارچوب نظریه سیستمی تفسیر می‌شود (پاپلی یزدی، ۱۳۸۲، ۲۲۷). در عملکرد سیستم ناحیه‌ای، چهار عنصر اجتماع، دولت، اقتصاد و فناوری، در بروز روند مهاجرت مؤثر هستند و حاشیه‌نشینان شهری هم عموماً مهاجر می‌باشند. پس می‌توان نتیجه گرفت که اسکان غیر رسمی محصول روابط نابرابر همین عناصر در جریان عملکرد سیستم است. زیرا نوع سیستم فناوری در سطح جامعه توسط سیستم روابط اجتماعی حاکم تعیین می‌شود. (زاهدانی، ۱۳۶۹: ۲۶)

ب- دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا

در دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا، شهرهای بزرگ کشورهای جهان سوم، بیانگر جلوه‌ای از مجموعه ویژگی‌های متناقضی هستند. این شهرها در مقایسه با دیگر مناطق یک کشور از امکانات بیشتری برخوردارند و اعظم منابع ثروت

و قدرت را در خود جمع کرده‌اند. در عین حال انواع واقسام فقر، نابسامانی و ناهنجاری را نیز در خود می‌پروراند (ساعی، ۱۳۷۸: ۹۷). ضمن این که با انعطاف ناپذیری‌های نهادی، سیاسی و اقتصادی چه در سطح داخلی یا بین‌المللی روبرو هستند. در تسلط کشورهای ثروتمند نیز گرفتار شده‌اند (تودارو، ۱۳۸۲: ۹۲). از طرفی هم در این گونه کشورها، غالباً قدر سیاسی و اقتصادی با هم در آمیخته و در مناطق نسبتاً پیشرو متمرکز شده است و باعث تشدید نابرابری در سطوح ملی، ناحیه‌ای و محلی می‌شوند. (مهندسين مشاور و PHV و هلند، ۱۳۷۱: ۶۶). به عبارتی قطب‌های سرمایه و قدرت اقتصادی نیز هستند که محل آن بزرگترین شهر ناحیه و کشور می‌باشد. از این رو انباشت سرمایه در شهر باعث جذب مهاجران از نقاط محروم به شهر می‌گردد. در شهر نیز از طریق پایین نگه داشتن سطح دستمزدها و افزایش تصاعدی قیمت‌ها، محرومیت را بر این قشر فاقد حامی تنگ‌تر کرده، بر شدت فقرشان می‌افزاید و آنها را به اسکان غیر رسمی وادار می‌کند (حافظ‌نیا و قالیباف، ۱۳۸۰: ۴۹)، در نتیجه اسکان غیررسمی محصول مستقیم روابط سرمایه داری و شبه سرمایه‌داری است که به دلیل عدم حمایت نهادهای رسمی و قانونی از اقشار کم درآمد، آنها از قافله توسعه عقب مانده شده‌اند (شریعت زاده، ۱۳۸۲: ۲۴۵)

دیدگاه‌های هدفگرا

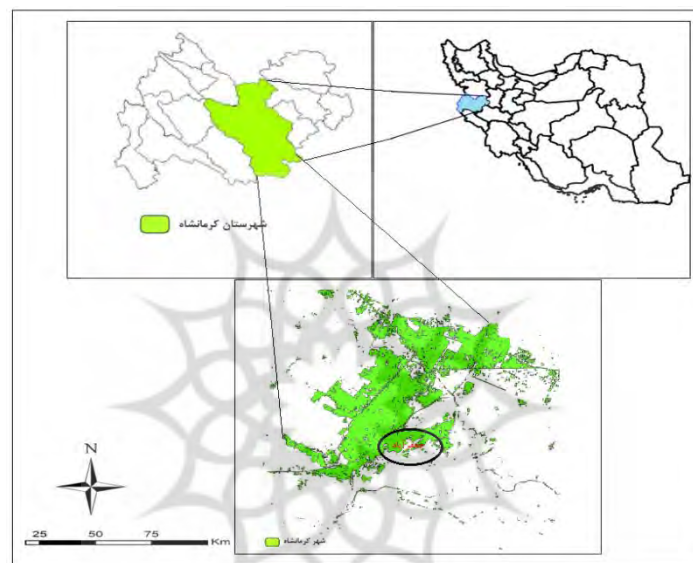
- توانمندسازی و بهسازی مشارکتی

توانمندسازی راهکاری برای توزیع مناسب منابع اقتصادی و اجتماعی به صورت پایدار است. که شرایطی را فراهم می‌آورد تا زندگی اقشار کم درآمد و فقیر با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت بندی یا نیازهایشان توسط خودشان بهبود یابد (اسکندری دورباطی، ۱۳۸۲: ۷۷). این رویکرد تقریباً ریشه در تفکر پلورالیسم جمع‌گرایی دارد از این رو در صدد است تا در ساخت جامعه هیچ گروهی معین و همسو از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بر دیگر گروه‌های جامعه تسلط مطلق نداشته باشد (شکویی، ۱۳۷۴: ۲۹). هنگامی که مشارکت مردم به عنوان یک ارزش اجتماعی در جامعه پذیرفته شد، همچون وسیله‌ای بسیار مهم برای رفع بسیاری از نیازهای اساسی و عمومی محلی، منطقه‌ای و ملی به کار می‌آید (آقابخشی و همکاران، ۱۳۸۲، ۲۴). بهسازی شهری همراه با توانمندسازی اجتماعات ضعیف، رهیافت نوینی است که به دنبال شکست و عدم موفقیت راهبردهای قبل از خود ارائه گردید و راه حل فقر شهری و اسکان غیررسمی را تنها بر مهندسی فنی و تزریق منابع مالی دولتی نمی‌بیند. بلکه در کنار و مقدم بر اینها مهندسی اجتماعی با حمایت بخش عمومی و سازمان‌های غیر دولتی و محلی و مشارکت فعال ساکنان مورد نظر است (قاسمی خوزانی، ۱۳۸۰: ۲۴).

محدوده مورد مطالعه

شهر کرمانشاه از شمال به کوه فرخشاد، از شمال غربی به کوه طاق بستان و از جنوب به سفید کوه منتهی می‌شود که در قسمت مرکزی استان کرمانشاه با موقعیت ۴۷ درجه و ۴ دقیقه شرقی و ۱۹ درجه و ۳۴ دقیقه شمالی قرار دارد و دارای ۲۴۵۰۰ کیلومتر مربع گستردگی و ارتفاع ۱۲۰۰ متر از سطح دریا است. کرمانشاه یکی از شاهراه‌های ارتباطی شرق و غرب و قدیمی‌ترین راه عبور زائران عتبات عالیات است که به همین سبب تأثیرات فرهنگی و معنوی برجا گذارده است (استانداری استان کرمانشاه، ۱۳۹۷). در گزارشات پهنه‌بندی اقلیمی ایران از دیدگاه مسکن و محیط‌های

مسکونی، شهر کرمانشاه در زیر گروه ۷ از گروه ۲ قرار دارد. شرایط آب و هوایی نقاط مختلف واقع در این پهنه اقلیمی، در زمستان شدیداً سرد تا نسبتاً سرد و در تابستان معتدل تا نیمه‌گرم و خشک است (اداره کل هواشناسی استان کرمانشاه، ۱۳۹۵). در نتایج سرشماری جمعیت شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۹۵، یک میلیون و ۸۳ هزار و ۸۳۳ نفر اعلام شده که از این تعداد ۹۵۲ هزار و ۲۸۵ نفر در شهرها و ۱۲۹ هزار و ۷۱۹ نفر در روستاهای شهرستان زندگی می‌کنند و ۱۸۲۹ نفر غیرساکن هستند (سازمان آمار نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). وسعت عرصه شهری کرمانشاه، برابر با ۹۵۰۹۷ کیلومتر مربع (نزدیک به ۱۰ هزار هکتار) است. ۸۰ درصد وسعت این شهر را زمین‌های وقفی تشکیل می‌دهند. شهر کرمانشاه ۱۰۵ درصد از مساحت کل ایران را دارد و به ۸ منطقه شهرداری تقسیم شده است (شهرداری کرمانشاه، ۱۳۹۷).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر کرمانشاه

منبع: استانداری استان کرمانشاه، ۱۳۹۷

کرمانشاه یکی از چهار شهر نخست در ایران به لحاظ حاد بودن معضل حاشیه‌نشینی است (ایسنا، ۱۳۹۵). جمعیت حاشیه‌نشینان در شهر کرمانشاه نزدیک به ۳۷۰ هزار نفر می‌باشد (شهرداری شهر کرمانشاه، ۱۳۹۷). در این جا علل اصلی حاشیه‌نشینی در کرمانشاه بررسی می‌شود:

۱- کرمانشاه به دلیل هشت سال درگیری با جنگ تحمیلی که تقریباً تمامی شهرهای منطقه مرزی زیر آتش خمپاره و توپ و موشک‌های دشمن بعضی قرار داشت تخلیه شهرها و روستاهای مذکور، شهروندان آن مناطق را به مرکز استان کشاند، اگر چه برخی از مهاجران در همان دوران به پایتخت و شهرهای بزرگ دیگر کشور مهاجرت کرده و تقریباً ساکن شدند که پس از پایان گرفتن جنگ نیز به منطقه خودشان بازگشت نکردند اما حاشیه‌نشینان شهر از جمله خانواده‌هایی بودند که توان مالی و موقعیت شغلی و درآمدزایی مناسبی را برای معیشت و ادامه زندگی نداشته و حاشیه‌نشینی را به عنوان سکونتی نه مطلوب برگزیدند و اگر چه ممکن است دارای شغل و درآمد مناسب و مطلوبی نشدند اما با ورود به مشاغل کاذب و به نوعی تامین زندگی پایین، ماندگار شدند. ۲- در بحث خالی شدن روستا و هجوم روستاییان به شهر باید به خشکسالی و رکود کار کشاورزی و دامداری که تنها تامین کننده درآمد روستائیان

بوده موجبات مهاجرت و ورود به شغل‌های کاذب را فراهم کرد که بدین گونه حاشیه‌نشینی در کرمانشاه نیز شکل گرفت و این در حالی است که اگر مسئولان ساماندهی مشاغل روستایی به رفع تنگناها و چالش‌های روستا و روستانشینان می‌پرداختند این اتفاق نمی‌افتاد. ۳- یکی دیگر از عوامل حاشیه‌نشینی وسعت و گسترش بی‌رویه شهر کرمانشاه است به ویژه در تعریف موقعیت شهری وارد کردن روستاهای مجاور شهر به عنوان بخشی از شهر کرمانشاه که ظاهراً و از نظر جغرافیایی این تغییرات فقط از نظر اسمی اتفاق افتاد ولی در موقعیت پیشین آنها تغییر حاصل نشد که به این ترتیب این وسعت شهری از نظر جغرافیایی علاوه بر آنکه شهریت و شهرنشینی را وسعت نداد، موجب گسترش حاشیه‌نشینی با نام و نشان شهرنشینی شد (همان منبع).

شکل ۲. سکونتگاه‌های غیررسمی کرمانشاه در سال ۹۵

منبع: شهرداری شهر کرمانشاه، ۱۳۹۷

جدول ۱. فهرست، موقعیت و مساحت ۱۳ محله سکونتگاه غیررسمی کرمانشاه

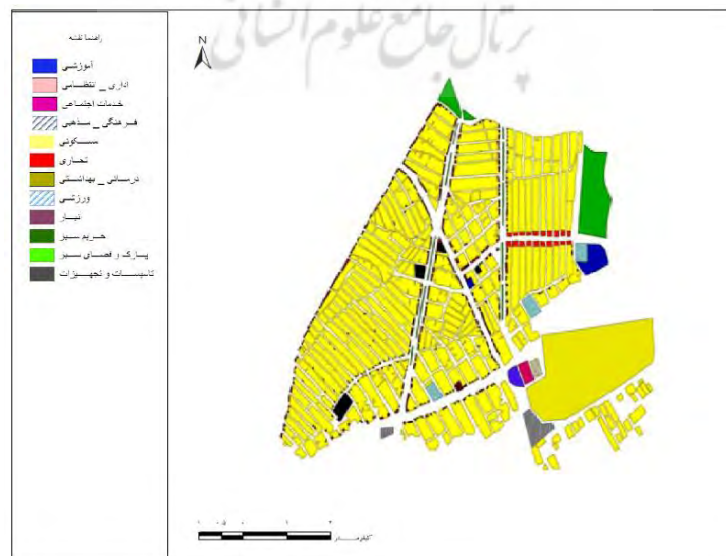
ردیف	اسم	موقعیت	قدمت	نوع بافت	مقیاس	مساحت (هکتار)
۱	اناهیتا	شمال غرب	+۱۲۵۰	نیمه‌شهری	ناحیه	۴۸/۵۴
۲	باغ ابریشم	شمال غرب	-۱۳۴۰	روستا	محله	۲۴/۲۴
۳	حکمت‌آباد	شمال-مرکزی	-۱۳۴۰	روستا	محله	۴۰
۴	چقاکی‌بود	شمال-مرکزی	-۱۳۴۰	روستا	محله	۲۲/۳
۵	نوکان	شمال شرق	+۱۳۴۰	روستا	ناحیه	۷۰/۵۶
۶	جعفرآباد	شرق	+۱۳۴۰	روستا	محله	۱۲۱
۷	چقاقلان	شرق	-۱۳۴۰	روستا	محله	۱۸/۵۲
۸	شاطرآباد	شرق-مرکزی	+۱۳۴۰	نیمه‌شهری	ناحیه	۱۲۹/۵
۹	صادقیه	جنوب	+۱۳۶۰	نیمه‌شهری	محله	۱۷/۸
۱۰	کولی‌آباد	غرب	+۱۳۴۰	نیمه‌روستایی	ناحیه	۷۰/۸۳
۱۱	چمن‌زین‌العابدین	غرب	+۱۳۶۰	روستایی	محله	۲۷/۵۶
۱۲	دولت‌آباد	غرب	+۱۳۴۰	نیمه‌شهری	ناحیه	۱۱۲/۷۶
۱۳	دره‌دراز	غرب	+۱۲۵۰	روستا	محله	۱۲/۵۳
	جمع					۱۱۶۳

منبع: اطلس محلات حاشیه‌نشن کرمانشاه، سازمان بهزیستی شهر کرمانشاه، ۱۳۹۵

از اواسط دهه ی ۴۰ غریبه‌ها و یا به عبارتی مهاجرین، کرمانشاه را به عنوان مقصد انتخاب کردند. این افراد روستاییان اطراف بودند که به دو دلیل عمده محل زندگی خود یا همان روستا را ترک کردند. نخستین دلیل،

اصلاحات ارضی بود. در نتیجه‌ی این سیاست شیوه‌ی تولید کشاورزی مبتنی بر ارباب و رعیتی از بین رفت و بسیاری از کشاورزان، زمین و روستا را رها کردند و به سوی شهرها سرازیر شدند (ازکیا، ۱۳۷۰: ۹). دلیل دوم، برنامه‌های توسعه (۵ برنامه‌ی قبل از انقلاب و ۵ برنامه‌ی بعد از انقلاب) بود. این برنامه‌ها بیشتر به عمران شهری توجه داشتند؛ بنابراین جاذبه‌های شهر را بیش از روستا افزایش دادند و باعث مهاجرت بیشتر و عدم تعادل فضایی شدند (اطهاری، ۱۳۷۴: ۱۱). مهمانان ناخوانده که محصول مدرنیزاسیون پهلوی دوم بودند، در چهار محله‌ی شاطرآباد، کولی‌آباد، جعفرآباد و دولت‌آباد اسکان یافتند. فقر، پایین بودن سرانه‌ی مسکن عدم تخصص و نبود اشتغال، خانه‌های دانه‌ریز، عدم دسترسی به آب و برق و تلفن از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست. نکته‌ی حائز اهمیت در این سکونت‌گاه‌ها عدم آشنایی سکنه‌ی جدید با همسایگان، نبود تاریخ و اسطوره‌های مشترک و بی‌توجهی به گذشته‌ی یک دیگر بود. محلات رهبر فکری نداشتند و نسبت به سرنوشت هم بی‌تفاوت بودند. میزان هم‌تازه‌واردان را مزاحم و برهم‌زننده‌ی آرامش خویش می‌دانست. نظارت اجتماعی که اغلب ناشی از آشنایی است در این جا وجود نداشت. انگار ساکنین در یک اردوگاه قرار داشتند. از آن جا که هیچ طرح و برنامه‌ای برای اسکان این افراد وجود نداشت، تدابیری برای ساخت فضاهای عمومی، خیابان و میدان اندیشیده نمی‌شد. سوداگری، اضطراب، دست‌یابی به خانه و ماوی به هرصورت و بی‌توجه به همه‌ی قوانین، امکان ساخت پارک، مسجد، فروشگاه، باشگاه، خیابان را غیرممکن ساخت. این محلات اسکان غیررسمی در دهه‌ی ۶۰ زیاده‌تر شدند و بر طبق نقشه شهرک صادقیه، قلعه کهنه، باغ ابریشم، چقاگلان، چقاکبود، حکمت‌آباد و شهرک آناهیتا نیز بدان‌ها اضافه گردید. در دهه‌ی ۸۰ این محلات افزایش یافتند. این‌ها جمعیتی بالغ بر سیصدهزار نفر داشتند و حدود یک سوم مساحت کل شهر را تشکیل می‌دادند.

جعفرآباد یکی از محله‌های شهر کرمانشاه است که در شرق شهر و در منتهی‌الیه حاشیه شهر واقع شده است. در تقسیم‌بندی مناطق شهرداری در منطقه ۳ واقع است. جعفرآباد از شمال به قبرستان باغ فردوس، از جنوب به پادگان ارتش لشکر ۸۱ زرهی کرمانشاه و شهرک بعثت، از شرق به زمین‌های خالی حاشیه شهر و از غرب به خیابان رشیدی و میدان نواب محدود می‌شود.

شکل ۳. کاربری ارضی شهرک جعفرآباد،

منبع: شهرداری شهر کرمانشاه، ۱۳۹۷

یافته‌های تحقیق

تحلیل وضعیت کالبدی شهرک جعفرآباد کرمانشاه

در ابتدا جهت تحلیل وضعیت کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد کرمانشاه، پرسشنامه‌ای با جهت بررسی این شاخص‌ها طراحی و میان افراد مورد مطالعه شامل ۳۸۴ نفر به صورت تصادفی توزیع شد، و داده‌های جمع‌آوری شده از مطالعات میدانی به دست آمده از پرسشنامه را بر اساس تعداد پاسخ دهندگان نسبت به هر یک از سوالات مطرح شده، و همچنین بر اساس نوع پاسخ تعیین شد. همانطور که در جدول (۲)، ملاحظه می‌شود، به ترتیب در سوالات، نحوه مالکیت و تصرف مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه ملکی عرصه و اعیان با مقدار فراوانی به دست آمده ۸۰/۸۹، مساحت واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه بالای ۲۰۰ متر با مقدار فراوانی ۲۸/۷، سند رسمی واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه خیر با مقدار فراوانی به دست آمده ۶۱/۰۰، در سؤال تعداد طبقات واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه یک طبقه و بیشتر با مقدار فراوانی به دست آمده ۵۹/۸۹، سوال تعداد خانوار بیشترین میزان پاسخ در گزینه بیشتر از ۳ خانوار با مقدار فراوانی به دست آمده ۲۹/۷، سوال مصالح مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه آجر و آهن با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۲/۴، سوال کیفیت مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه تخریبی با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۰/۳، سوال عمر بنا مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه ۲۱-۳۰ سال با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۱/۷، سوال نمای ساختمان بیشترین میزان پاسخ در گزینه خشت و گل با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۸/۰، در نهایت در سوال نوع معبر در واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در ۴-۶ متری با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۲/۷، را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲. تحلیل پاسخ‌ها و میانگین شاخص‌های کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد

سئوالات	گزینه‌ها	ملکی عرصه و اعیان	اجاره‌ای	در برابر خدمت	سایر
نحوه مالکیت و تصرف مسکن شما چگونه است؟	فراوانی	۳۱۱	۷۳	-	-
	درصد	۸۰/۹۸	۱۹/۰۲	-	-
مساحت واحد مسکونی به چه مقدار است؟	گزینه‌ها	زیر ۷۰ متر	۷۰-۱۴۰ متر	۱۴۱-۲۰۰ متر	بالای ۲۰۰ متر
	فراوانی	۸۹	۷۶	۱۰۷	۱۱۲
	درصد	۲۲/۱	۱۹/۵	۲۷/۴	۲۸/۷
آیا واحد مسکونی که شما در آن زندگی می‌کنید دارای سند رسمی می‌باشد؟	گزینه‌ها	بله	خیر		
	فراوانی	۱۵۴	۲۳۰		
	درصد	۳۹/۰۵	۶۱/۰۰		
تعداد طبقات واحد مسکونی شما چگونه است؟	گزینه‌ها	یک طبقه	دو طبقه	سه طبقه	چهار طبقه و

بیشتر					
فرآوانی	۲۳۰	۱۱۲	۴۲	۰	
درصد	۵۹/۸۹	۲۹/۱۶	۱۰/۹۳	۲۹/۵	
گزینه‌ها	۱ خانوار	۲ خانوار	۳ خانوار	بیشتر از ۳ خانوار	تعداد خانوار در واحد مسکونی شما به چه مقدار است؟
فرآوانی	۵۱	۱۱۰	۱۰۷	۱۱۶	
درصد	۱۳/۱	۲۸/۰	۲۷/۴	۲۹/۷	
گزینه‌ها	اسکلت فلزی	اسکلت بتنی	آجر و آهن	بلوک سیمان	مصالح اسکلت مسکن شما چگونه است؟
فرآوانی	۵۴	۸۲	۱۳۰	۱۱۸	
درصد	۱۳/۸	۲۱/۰	۳۲/۴	۳۰/۳	
گزینه‌ها	نوساز	قابل نگهداری	مرمتی	تخریبی	کیفیت مسکن مسکن شما چگونه است؟
فرآوانی	۵۸	۷۸	۱۳۰	۱۱۸	
درصد	۱۴/۹	۲۰/۰	۳۲/۷	۳۰/۳	
گزینه‌ها	کمتر از ۱۰ سال	۱۰-۲۰ سال	۲۱-۳۰ سال	بیشتر از ۳۰ سال	عمر بنا مسکن شما چند سال است؟
فرآوانی	۶۳	۷۸	۱۲۵	۱۱۸	
درصد	۱۶/۲	۲۰/۰	۳۱/۷	۳۰/۳	
گزینه‌ها	سنگ	سیمان	آجر و بلوک سیمانی	خشت و گل	نمای ساختمان مسکن شما چگونه است؟
فرآوانی	۴۷	۸۰	۱۰۹	۱۴۸	
درصد	۱۱/۳	۲۱/۳	۲۷/۲	۳۸/۰	
گزینه‌ها	زیر ۲ متر	۲-۴ متر	۴-۶ متر	بالای ۶ متر	نوع معبری که واحد مسکونی در آن واقع است؟ (چند متری)
فرآوانی	۵۱	۷۲	۱۳۷	۱۲۲	
درصد	۱۳/۳	۱۸/۷	۳۲/۷	۳۱/۰	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

شکل ۴. نمایی از سکونتگاه‌های غیررسمی جعفرآباد

منبع: نگارنده‌گان، ۱۳۹۸۷

عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد

جهت بررسی عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد با استفاده از نرم‌افزار SPSS از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. همانطور که در جدول (۳)، مطرح می‌شود، در بین شاخص‌های مطرح شده، به ترتیب شاخص‌های، نبود نظارت مستمر بر ساخت و سازهای غیرمجاز با میانگین ۳/۹۴، نبود هماهنگی در ارائه‌ی خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز) با میانگین ۳/۷۷، سیاست‌های مربوط به زمین و بازار و مسکن با میانگین ۳/۶۶، میزان دسترسی به فرصت‌های اشتغال ساکنین با میانگین ۳/۶۵، عدم توجه به مشارکت مردم در ساماندهی با میانگین ۳/۶۳، نبود اعتبارات لازم برای ساماندهی با میانگین ۳/۵۹، نبود برنامه مشخص و مدون با میانگین ۳/۵۵، مهاجرت‌های بی رویه و میزان هزینه زندگی با میانگین ۳/۵۴، میزان درآمد ساکنین با میانگین ۳/۴۳، میزان پس انداز سکونتگاه‌های غیررسمی با میانگین ۳/۲۲، میزان اعتماد ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی با میانگین ۳/۱۳، تعدد مدیریت و ناهماهنگی بین سازمان‌های شهری با میانگین ۳/۰۸، میزان امید به زندگی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی با میانگین ۳/۰۶، میزان حس تعلق ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی با میانگین ۳/۰۵، میزان سرزندگی و شادکامی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی با میانگین ۳/۰۱، بالاترین و پایین‌ترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳. بررسی میزان عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک

جعفرآباد

حد متوسط (۳): میانگین فرضی					
فاصل اطمینان تفاوت ۰/۹۵	معناداری (۲ دامنه) بالا پایین	T	میانگین	عوامل موثر	
۲/۹۵۸	۳/۲۰	۰/۰۰۰	۴۹/۵۵۱	۳/۰۸	تعدد مدیریت و ناهماهنگی بین سازمان‌های شهری
۳/۴۳	۳/۶۷	۰/۰۰۰	۵۸/۵۰۹	۳/۵۵	نبود برنامه مشخص و مدون
۳/۸۱	۴/۰۷	۰/۰۰۰	۵۸/۰۲۸	۳/۹۴	نبود نظارت مستمر بر ساخت و سازهای غیرمجاز
۳/۴۸	۳/۷۰	۰/۰۰۰	۶۴/۶۹۸	۳/۵۹	نبود اعتبارات لازم برای ساماندهی
۳/۴۳	۳/۶۶	۰/۰۰۰	۵۹/۸۱۴	۳/۵۴	مهاجرت‌های بی رویه
۳/۵۱	۳/۷۵	۰/۰۰۰	۶۸/۵۹۳	۳/۶۶	سیاست‌های مربوط به زمین و بازار و مسکن
۳/۵۵	۳/۷۶	۰/۰۰۰	۵۸/۶۰۰	۳/۶۳	عدم توجه به مشارکت مردم در ساماندهی
۳/۶۷	۳/۸۷	۰/۰۰۰	۷۷/۱۰۴	۳/۷۷	نبود هماهنگی در ارائه‌ی خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز)
۳/۳۲	۳/۸۷	۰/۰۰۰	۵۶/۷۶۴	۳/۴۳	میزان درآمد ساکنین
۳/۵۴	۳/۸۳	۰/۰۰۰	۵۵/۶۶۵	۳/۶۵	میزان دسترسی به فرصت‌های اشتغال ساکنین
۳/۴۵	۳/۶۷	۰/۰۰۰	۵۶/۶۵۲	۳/۵۴	میزان هزینه زندگی
۳/۱۲	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۵۶/۸۹۷	۳/۲۲	میزان پس انداز سکونتگاه‌های غیررسمی
۳/۰۳	۳/۳۲	۰/۰۰۰	۵۵/۸۷۳	۳/۱۳	میزان اعتماد ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۲/۸۷	۳/۱۸	۰/۰۰۰	۵۵/۷۹۲	۳/۰۶	میزان امید به زندگی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۲/۹۰	۳/۱۴	۰/۰۰۰	۵۶/۷۶۳	۳/۰۵	میزان حس تعلق ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی

۲/۹۲	۳/۱۹	۰/۰۰۰	۵۵/۹۸۲	۳/۰۱	میزان سرزندگی و شادکامی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
------	------	-------	--------	------	---

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

همچنین در تمامی عوامل مطرح شده، میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد ۳، می‌باشد، در واقع نتایج نشان دهنده میزان تاثیر زیاد این عوامل در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد می‌باشد. در ادامه نیز به بررسی همبستگی این عوامل در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد پرداخته شده است. جدول (۴).

جدول ۴. همبستگی بین عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد

SIG	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	متغیر مستقل	عوامل موثر
۰/۰۰۰	۰/۷۰۰	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	تعدد مدیریت و ناهماهنگی بین سازمان‌های شهری
۰/۰۰۰	۰/۷۸۷	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	نبود برنامه مشخص و مدون
۰/۰۰۰	۰/۷۵۷	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	نبود نظارت مستمر بر ساخت وسازهای غیرمجاز
۰/۰۰۰	۰/۸۶۷	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	نبود اعتبارات لازم برای ساماندهی
۰/۰۰۰	۰/۸۷۴	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	مهاجرت‌های بی رویه
۰/۰۰۰	۰/۶۹۳	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	سیاست‌های مربوط به زمین و بازار و مسکن
۰/۰۰۰	۰/۸۵۳	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	عدم توجه به مشارکت مردم در ساماندهی
۰/۰۰۰	۰/۸۳۰	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	نبود هماهنگی در ارائه خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز)
۰/۰۰۰	۰/۷۶۴	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان درآمد ساکنین
۰/۰۰۰	۰/۸۷۳	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان دسترسی به فرصت‌های اشتغال ساکنین
۰/۰۰۰	۰/۶۷۸	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان هزینه زندگی
۰/۰۰۰	۰/۸۸۲	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان پس انداز سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۰۰۰	۰/۷۳۲	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان اعتماد ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۰۰۰	۰/۸۲۱	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان امید به زندگی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۰۰۰	۰/۸۷۶	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان حس تعلق ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۰۰۰	۰/۷۸۳	ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی	میزان سرزندگی و شادکامی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

با توجه به جدول (۴)، ارتباط معناداری بین عوامل و ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ وجود دارد. همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود، بخش مهمی از مشکلات پیش رو در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد کرمانشاه به مسائل مدیریتی و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی مربوط می‌شود. در ادامه نیز، به منظور بررسی نقش این عوامل در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی، از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است (جدول ۵).

جدول ۵. نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه عوامل موثر در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی به معادله

Beta	F	سطح معناداری	R^2 تعدیل شده	R^2	R	عوامل موثر در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی
۰/۵۶۴	۰/۰۰۱		۰/۵۳۰	۰/۵۴۱	۰/۷۰۰	تعدد مدیریت و ناهماهنگی بین سازمان‌های شهری
۰/۶۷۸	۰/۰۰۰		۰/۳۰۷	۰/۳۵۳	۰/۵۹۴	نبود برنامه مشخص و مدون
۰/۷۸۹	۰/۰۰۰		۰/۷۱۶	۰/۷۳۵	۰/۸۵۷	نبود نظارت مستمر بر ساخت و سازهای غیرمجاز
۰/۹۲۱	۰/۰۰۰		۰/۸۵۵	۰/۸۶۵	۰/۹۳۰	نبود اعتبارات لازم برای ساماندهی
۰/۹۸۷	۰/۰۰۰		۰/۷۶۹	۰/۷۸۵	۰/۸۸۶	مهاجرت‌های بی رویه
۰/۴۳۲	۰/۰۰۲		۰/۴۶۶	۰/۵۰۲	۰/۷۰۸	سیاست‌های مربوط به زمین و بازار و مسکن
۰/۶۷۸	۰/۰۰۰		۰/۶۴۰	۰/۶۶۴	۰/۸۱۵	عدم توجه به مشارکت مردم در ساماندهی
۰/۸۷۲	۰/۰۰۰		۰/۸۰۰	۰/۸۱۳	۰/۹۰۲	نبود هماهنگی در ارائه‌ی خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز)
۰/۷۶۳	۰/۰۰۰		۰/۷۸۰	۰/۷۸۳	۰/۸۹۲	میزان درآمد ساکنین
۰/۶۷۵	۰/۰۰۰		۰/۷۶۵	۰/۷۳۲	۰/۸۷۴	میزان دسترسی به فرصت‌های اشتغال ساکنین
۰/۶۷۸	۰/۰۰۰		۰/۷۷۵	۰/۷۲۴	۰/۸۷۳	میزان هزینه زندگی
۰/۷۴۳	۰/۰۰۰		۰/۷۸۳	۰/۶۷۵	۰/۸۳۲	میزان پس انداز سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۸۷۶	۰/۰۰۰		۰/۷۳۴	۰/۷۸۴	۰/۸۴۵	میزان اعتماد ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۸۷۵	۰/۰۰۰		۰/۶۷۵	۰/۷۴۵	۰/۸۷۳	میزان امید به زندگی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۷۸۶	۰/۰۰۰		۰/۶۷۸	۰/۸۷۴	۰/۸۲۱	میزان حس تعلق ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۹۸۶	۰/۰۰۰		۰/۷۶۵	۰/۷۳۱	۰/۷۴۵	میزان سرزندگی و شادکامی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

متغیر مستقل با متغیر وابسته (عوامل موثر مدیریتی، ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد. در اولین گام عامل تعدد مدیریت و ناهماهنگی بین سازمان‌های شهری وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۴ بدست آمد، به عبارتی دیگر ۰/۵۴ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک جعفرآباد توسط این عامل تبیین می‌گردد. در گام دوم عامل نبود برنامه مشخص و مدون وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۵۹ و ضریب تعیین برابر با ۰/۳۵ بدست آمد. در گام سوم عامل نبود نظارت مستمر بر ساخت و سازهای غیرمجاز وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۵ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ بدست

آمد. در گام چهارم عامل نبود اعتبارات لازم برای ساماندهی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۹۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۶ بدست آمد. در گام پنجم عامل مهاجرت‌های بی رویه وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۸ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۸ بدست آمد. در گام ششم عامل سیاست‌های مربوط به زمین و بازار و مسکن وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۷۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۰ بدست آمد. در گام هفتم عامل عدم توجه به مشارکت مردم در ساماندهی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۱ و ضریب تعیین برابر با ۰/۶۶ بدست آمد. در گام هشتم عامل نبود هماهنگی در ارائه‌ی خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز) وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۹۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۱ بدست آمد. در ادامه نیز در گام نهم عامل میزان درآمد ساکنین وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۹ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ بدست آمد. در گام دهم عامل میزان دسترسی به فرصت‌های اشتغال ساکنین وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ بدست آمد. در گام یازدهم عامل میزان هزینه زندگی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ بدست آمد. در گام دوازدهم عامل میزان پس انداز ساکنین وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۶۷ بدست آمد. در گام سیزدهم عامل میزان امید به زندگی ساکنین وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۴ بدست آمد. در گام چهاردهم عامل حس تعلق ساکنین وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۸۲ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۴ بدست آمد. در گام پانزدهم عامل سرزندگی و شادکامی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چند گانه R برابر با ۰/۷۴ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ بدست آمد.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی و پژوهشی

شهر کرمانشاه به دلیل سرعت تحولات اقتصادی خود در دهه‌های اخیر، به ویژه دهه ۷۰، عرصه حضور گروه‌های کثیری از جمعیت روستاهای بومی و غیر بومی (استان‌های ایلام و لرستان) بوده است که این افراد برای بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی راهی این شهر شده‌اند. سرعت بالای جمعیت مهاجران و عدم امکان ارائه خدمات سکونتی برای آنها از یک سو و فقدان اهرم نظارتی و کنترلی از سوی دیگر، سبب شده که طیف وسیعی از سکونتگاه‌های غیر رسمی و نابه سامان در اطراف شهر هویدا شود (البته گفتنی است که بسیاری از افراد مهاجر، اغلب به دنبال افراد خانواده یا قبیله خود به این شهر مهاجرت کرده‌اند). روند روبه رشد و گسترش اسکان‌های و محلات فقیرنشین در شهر کرمانشاه، گویای واقعیت انکارناپذیر در عرصه نظام توسعه شهری کشور است. این گرایش به خصوص در دهه ۵۰، به دلیل تزریق سرمایه‌های ناشی از درآمدهای نفتی و سیاست‌های واردات محور، بروز جنگ تحمیلی در دهه ۶۰، خشکسالی‌های متعدد در مناطق روستایی استان و استان‌های همسایه (ایلام و لرستان)، روند فزاینده‌ای به خود گرفت. به دنبال مهاجرت کثیر روستاییان به شهر کرمانشاه در طول سه دهه گذشته و سکنی گزیدن این جمعیت زیاد در شهرک‌ها و محلات بی ضابطه (کپر‌ها) حاشیه کرمانشاه از جمله جعفرآباد، دولت آباد، کچل آباد، زورآباد، شاطرآباد،

کیهان‌شهر، آریا شهر، باغ ابریشم، حافظیه، چقاگلان و ... که چون حصار اطراف شهر را احاطه کرده اند. محله جعفرآباد در اثر مهاجرت دهه پنجاه شمسی و سکنی گزیدن کم درآمدها پی‌ریزی شد در سالهای جنگ به دلیل مهاجران جنگ زده، رشد یافت. عدم برخورداری این بافت‌ها از زیر ساخت‌های شهری و رشد فزاینده مهاجرین سبب کاهش سطح خدمات در این بخش از شهر کرمانشاه گردید. دو عامل افزایش گروه‌های تهیدست شهری فقدان سیاست و برنامه‌های حداقلی برای تامین مسکن و اسکان گروه‌های کم‌درآمد، سبب نابسامانی‌های کالبدی و غیرکالبدی شده است. این محله با حدوداً دارای ۶۸ هزار نفر جمعیت و مساحتی حدود ۱۵۰ هکتار را دربرمی‌گیرد.

نتایج وضعیت کالبدی شهرک جعفرآباد نشان داد که نحوه مالکیت و تصرف مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه اجاره‌ای با مقدار فراوانی به دست آمده ۳/۳۰، مساحت واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه بالای ۲۰۰ متر با مقدار فراوانی ۲۸/۷، سند رسمی واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه خیر با مقدار فراوانی به دست آمده ۶۱/۰۰، در سؤال تعداد طبقات واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در گزینه چهار طبقه و بیشتر با مقدار فراوانی به دست آمده ۲۹/۵، سؤال تعداد خانوار بیشترین میزان پاسخ در گزینه بیشتر از ۳ خانوار با مقدار فراوانی به دست آمده ۲۹/۷، سؤال مصالح مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه آجر و آهن با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۲/۴، سؤال کیفیت مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه تخریبی با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۰/۳، سؤال عمر بنا مسکن بیشترین میزان پاسخ در گزینه ۲۱-۳۰ سال با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۱/۷، سؤال نمای ساختمان بیشترین میزان پاسخ در گزینه خشت و گل با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۸/۰، در نهایت در سؤال نوع معبر در واحد مسکونی بیشترین میزان پاسخ در ۴-۶ متری با مقدار فراوانی به دست آمده ۳۲/۷، را به خود اختصاص داده است. بر اساس مطالعات و بازدیدهای میدانی، اغلب مسکن شهرک جعفرآباد از تراکم بالای جمعیتی برخوردارند. این مسئله زمانی قابل تعمق است که ساختمان‌ها در اغلب این ناحیه شهری ناپایدار و در عین حال فشردگی کالبدی در آنها بیشتر است. این مسئله در کنار ازدحام بالای جمعیتی می‌تواند در زمان سانحه به یک بحران جدی تبدیل شود. در عین حال، نتایج یافته‌های استنباطی نشان می‌دهد که از نظر شاخص تراکم جمعیت، بیشتر قسمت‌های محله در معرض آسیب‌پذیری بالایی قرار دارند. همچنین تعداد خانوار در واحد مسکونی و ساختمانی از میانگین تعداد خانوار در واحدهای مسکونی بخش‌های متعارف و استاندارد شهری، بیشتر است. نتایج نیز در این قسمت نشان داد تعداد خانوار در واحدهای مسکونی این شهرک در حد بحرانی قرار دارند. همچنین قابل ذکر است، بهسازی شبکه معابر بسیار مهم است. استفاده از مصالح مقاوم مانند سازه‌های با جنس فلز یا بتن یا فناوری‌های پیشرفته در سازه ساختمان‌ها، بسیار الزامی است که در این شهرک بسیار کم‌رنگ است. نتایج بررسی عوامل موثر در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد که، در تمامی عوامل مطرح شده، میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد ۳، می‌باشد، که این نشان دهنده میزان تاثیر زیاد این عوامل در ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک جعفرآباد می‌باشد. همچنین، ارتباط معناداری بین عوامل و ایجاد شرایط کالبدی فعلی سکونتگاه‌های غیررسمی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ وجود دارد. بخش مهمی از مشکلات پیش رو در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک

جعفرآباد کرمانشاه به مسائل مدیریتی و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی مربوط می‌شود. در نهایت به منظور بررسی نقش این عوامل در ایجاد شرایط نامناسب کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی، از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. نتایج نشان داد که، متغیر مستقل با متغیر وابسته (عوامل موثر مدیریتی، ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد. در نهایت باید گفت شکل‌گیری سکونتگاه‌ها غیر رسمی شهرک جعفرآباد، مسائل متعددی به همراه دارد که فقط محدود به این مناطق نمی‌شود و کل شهر کرمانشاه را در بر می‌گیرد؛ به طوری که پیامد آن، بروز انواع ناهنجاری‌ها در زمینه شهرنشینی است. اشتغال افراد حاشیه‌نشین در مشاغل غیر رسمی و کاذب، وجود ساخت و سازهای غیر مجاز، عدم توانایی شهرداری‌ها برای ارائه خدمات مناسب در این منطقه، آلودگی محیط‌زیست، اثرات نامطلوب فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی این منطقه بر کل سیستم شهری و مانند اینها، از جمله آثار مخرب و مضر آن است. این پژوهش با توجه به نتایج حاصل آن با دیدگاه‌های بنیادگرا (نگرش سیستمی) همخوانی دارد.

- منابع

۱. ازکیا، مصطفی (۱۳۷۰)، مقدمه ای بر جامعه شناسی توسعه روستایی، انتشارات اطلاعات تهران.
۲. استانداری استان کرمانشاه، (۱۳۹۷)، واحد عمران.
۳. اسکندری دو رباطی، زهرا (۱۳۸۲)، سیاست‌های بانک جهانی در خصوص توانمندسازی، فصلنامه هفت شهر، شماره ۸.
۴. اسکندری نوده، محمد، صیاد بیدهدندی، لیلا، کلانتری خلیل آباد، حسین (۱۳۸۹)، بررسی بنیان‌های نظری اسکان غیررسمی در ایران با تاکید بر مدیریت شهری، طرح پژوهشی، گروه پژوهشی: مدیریت شهری، سازمان معجری: پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی.
۵. اطهاری، کمال (۱۳۷۴)، حاشیه‌نشینی در ایران علل و راه‌حلهای، مجموعه مقالات دومین سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران، جلد اول.
۶. آخوندی، عباس، برک‌پور، ناصر، سعیدی رضوانی، هادی، ایمانی جاجرمی، حسین، بینقی، تقی (۱۳۹۰)، نیازسنجی آموزشی شهرداری‌ها به منظور بهسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران مطالعه موردی: بندرعباس، تبریز، زاهدان، سندج و کرمانشاه، فصلنامه مدیریت شهری، دوره ۹، شماره ۲۷، صص ۲۶۱-۲۴۷.
۷. آقا بخشی، حبیب ا...، و همکاران (۱۳۸۲)، نظام مشارکت مردم در مناطق حاشیه نشین، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، تهران.
۸. بگری، زهره (۱۳۹۶)، ارزیابی وضعیت ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی با تاکید بر رویکرد توانمندسازی نمونه موردی لر آباد بروجرد، سومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، شیراز، موسسه معماری و شهرسازی سفیران راه مهرازی.
۹. پاپلی یزدی، محمد حسین (۱۳۸۲)، نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات سمت، تهران.

۱۰. تودارو، مایکل (۱۳۸۲)، توسعه‌ی اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامحسین فرجادی، انتشارات برنامه و بودجه. جمشیدی، علیرضا، جمینی، داود، جمشیدی، معصومه، چراغی، رامین (۱۳۹۲)، اسکان غیر رسمی، اولویت بندی چالش‌های محله جعفرآباد شهر کرمانشاه، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۴، صص ۲۴۱-۲۲۲.
۱۱. حاتمی‌نژاد، حسین، صفدری، امین، پارسا، رحمان، صفدری، محمد (۱۳۹۰)، نقش مدیریت شهری در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: فرون‌آباد تهران)، مقاله ۱، دوره ۵، شماره ۱۰، صفحه ۱-۳۳.
۱۲. حاجی‌علی‌زاده، جواد، اکبرپوربناب، عیسی (۱۳۹۵)، ارزیابی سیاست‌های توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای میانه اندام (شهر بناب)، دومین کنفرانس شهرسازی، مدیریت و توسعه شهری، شیراز، موسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی.
۱۳. حافظ‌نیا، محمدرضا، قالیباف، محمدباقر (۱۳۸۰)، راهبرد توزیع فضایی قدرت سیاسی در ایران از طریق توسعه نهادی محلی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۱.
۱۴. حیدری، محمد جواد، لطفی، فاطمه (۱۳۹۴)، ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زنجان (مطالعه‌ی موردی: محله‌ی اسلام‌آباد)، فصل‌نامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، مقاله ۷، دوره ۷، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۹۴، صص ۱۷۶-۱۵۱.
۱۵. خبرگزاری دانشجویان ایران، (ایسنا) (۱۳۹۷)، کلانشهر کرمانشاه، ۹۷۱۱۲۳۱۱۹۵۴.
۱۶. زاهدانی، سعید (۱۳۶۹)، حاشیه‌نشینی شیراز، چاپ اول، دانشگاه شیراز، شیراز.
۱۷. سازمان آمار نفوس و مسکن (۱۳۹۵)، نتایج آمار سرشماری نفوس و مسکن.

۱۸. سازمان بهزیستی شهر کرمانشاه (۱۳۹۰)، اطلس محلات حاشیه نشن کرمانشاه.
۱۹. ساعی، احمد (۱۳۷۸)، مسائل سیاسی - اقتصادی جهان سوم، انتشارات سمت، تهران.
۲۰. شریعت‌زاده، مریم (۱۳۸۲)، ساختارهای مورد نیاز جهت مهار و سازماندهی حاشیه‌نشینی در ایران، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، دانشگاه علوم بهزیستی .
۲۱. شکویی، حسین (۱۳۷۴)، حاشیه نشینی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز.
۲۲. شهرداری شهر کرمانشاه (۱۳۹۷)، واحد معماری و شهرسازی.
۲۳. عابدی، محمدحسین، نعمتی، بیتا (۱۳۹۵)، تحلیلی بر حاشیه نشینی و سکونتگاه های غیر رسمی (موردی بجنورد)، دومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، تهران، موسسه معماری و شهرسازی سفیران راه مهرازی.
۲۴. عاشری، امامعلی، صدرالساداتی، منصور (۱۳۹۸)، توانمندسازی محلات غیررسمی با رویکرد ارتقای امنیت در آن (مورد مطالعه: محله احمدآباد تبریز)، ماهنامه پایا شهر ۲ (۱۵).
۲۵. قاسمی خوزانی، محمد (۱۳۸۰)، اسکان غیررسمی و بهسازی محله های فقیرنشین، ماهنامه شهرداریها، شماره ۴۵.
۲۶. کریم زاده، حسین، خالقی، عقیل، ولائی، محمد (۱۳۹۸)، آسیب شناسی اجتماعی حاشیه نشینی کلانشهر تبریز با رویکرد توانمندسازی، دوفصلنامه توسعه فضاهای پیراشهری، ۱ (۲).
۲۷. مهندسین مشاور و PHV و هلند (۱۳۷۱)، رهنمودهایی برای برنامه ریزی مراکز روستایی، ترجمه ابوطالب فنایی و همکاران، مراکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
۲۸. هاگت، پیتر، (۱۳۷۶)، جغرافیا ترکیبی نو، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، انتشارات سمت، تهران.
29. Hogeun, Park, Peilei, Fan, Ranjeet, John, Zutao, Ouyang, Jiquan, Chen, (2019), spatiotemporal changes of informal settlements: Ger districts in Ulaanbaatar, Mongolia, Landscape and Urban Planning, Volume 191, November 2019, 103630.
30. Juanita, Montoya, Iván, Cartes, Antonio, Zumelzu, (2020), Indicators for evaluating sustainability in Bogota's informal settlements: Definition and validation, Sustainable Cities and Society, Volume 53, February 2020, 101896.
31. Patricia, Basilea, Meagan M, Ehlenzb, (2020), examining responses to informality in the Global South: A framework for community land trusts and informal settlements, Habitat International, Volume 96, February 2020, 102108.
32. United Nation, (2018). Informal Settlements and the Right to Housing. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/InformalSettlementsRighttoHousing.aspx>.
33. Zeilhofer, Peter, Valdinir Topantti, (2008), Gis and ordination techniques for evaluation for environmental impact in informal settlement: A case study from Cuiaba, central brazil, Applied Geography 28.